

GÖÇ VE DİN

Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

(Gözden Geçirilmiş 2. Baskı)

Editörler

Mehmet Ali KIRMAN

İlbey DÖLEK

Ankara
Temmuz 2021

GÖÇ VE DİN:
Disiplinlerarası Bir Yaklaşım
(Gözden Geçirilmiş 2. Baskı)

Editörler

Mehmet Ali KIRMAN
İlbey DÖLEK

© *Bu eserin bütün hakları saklıdır.*

Kapak Görseli

"Angels Unawares", Timothy Schmalz

Kapak ve Sayfa Tasarımı

FMK Tasarım

2.Baskı / Ankara / 2021

ISBN

978-625-7624-57-2

Baskı

Vadi Grafik (47479)

Astana Yayınları

Akademisyen Eğitim Danışmanlık Yayıncılık Hizmetleri A.Ş.

Gökkuşuğu Mah. 1195 Sok. 2/A Çankaya/ Ankara

Tel: 0 312 230 04 85

www.astanayayinlari.com

astanayayinlari@gmail.com

TAKDİM

İnsanların bir yerden başka bir yere hareketliliği/yer değiştirmesi, insanlık tarihi kadar eskidir. Bir mekânda bulunma/yerleşik olma ile ayrılma/göçebe olma durumu, tarihsel süreç içerisinde çok farklı biçimlerde tecrübe edilegelmiştir. İnsanları bir mekâna, toprağa ya da bölgeye bağlayan veya oradan ayrılıp başka bir yere yönelmeye sevk eden nedenler sosyal bilimcilerin merak ettiği, üzerine düşündüğü hususlar arasında yer almaktadır. İnsani bir eylem olarak bulunma ve ayrılma üzerine düşünüş sosyal bilimsel muhayyile ile ilişkilidir. Bu muhayyile üzerine sosyal bilim alanları, söz konusu eylemi kendi akademik/bilimsel değerlendirme kriterleri içerisinde anlamlandırmaya ya da açıklamaya çalışmaktadırlar. Fakat “din” perspektifinden göç olgusunu ele alan çalışmalar oldukça azdır.

Göçün birçok yönden insan hayatı üzerine etkisi vardır. Göç eden insan, tüm hayatını değiştirmeye niyet etmekte, yeni bir hayata başlamayı göze almaktadır. Yeni çevrenin değişik şartları, orada edinilen kazanımlar ve tecrübeler, önceki yerleşik geleneksel inanış, değer, norm, pratik ve adetlerin zamanla kaçınılmaz bir biçimde etkilenmesine hatta değişim ve dönüşümüne yol açabilmektedir. Öyle ki, göç süreciyle farklı kültürler, sosyal katmanlar ve insanlar karşı karşıya gelebilmekte, bu karşılaşma da beraberinde pek çok çatışma ve sorunlara zemin hazırlayabilmektedir.

Bu çalışmada, Göç’ün felsefesi, metodolojisi ve etiği ile ilgili çalışmalar ön planda tutulmuş ve daha sonra Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi farklı dini geleneklerde göç olgusunun anlaşılma ve tecrübe edilme boyutunu içeren toplam 11 bölüme yer verilmiştir. Her bir bölüm, kendi araştırma kriteri çerçevesinde göç ve göçmenlik durumu üzerine analiz ve değerlendirmelerde bulunmaktadır. Göç ve din yazınına önemli bir katkı olacağını düşündüğüm bu çalışmaya editörlük yapan Prof. Dr. Mehmet Ali Kirman ve Dr. İlbey Dölek beyleri tebrik ederim. Göç yazınındaki din ve dinsel yaşam üzerine araştırmaların artması temennisiyle...

Prof. Dr. Yakup ÇOŞTU

Hitit Üniversitesi

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihi kadar kadim bir mesele olmakla birlikte son yıllarda uluslararası bir boyut kazanmış olan göç olgusunu anlamak ve açıklamak üzere yapılan araştırmalar gerek dünya genelinde gerekse Türkiye özelinde her geçen gün artmıştır. Ancak son yıllarda göç çalışmalarının artışı ve akademik disiplinlerin çeşitliliği göz önüne alındığında, din faktörünün göz ardı edildiği, bir diğer ifadeyle göç olgusunun din faktöründen bağımsız ele alındığı gözlenmektedir. Doğası gereği birçok disiplin ile ilişkisi olan, dolayısıyla disiplinlerarası çalışmaları gerektiren göç olgusunun karmaşıklığı karşısında yeni ve bütüncül (holistik) yaklaşımlar arayışının hızlandığı bir süreçte toplumsal bir olgu olarak dini, din faktörünü dikkate almak, göçün sebepleri arasına din faktörünü de eklemek, araştırmacıların vülger pozitivizm riskinden uzaklaşmasına ve bakış açılarının genişlemesine katkı yaptığı gibi araştırmaların konu ve metodoloji açısından çeşitlenmesi ve zenginleşmesine, sonuçlarının da daha kapsamlı ve daha güvenilir ve geçerli olmasına yol açacaktır.

Göç literatüründe “Göç ve Din” başlıklı birkaç çalışmanın olduğu bilinmekle birlikte bunların farklı zamanlarda yapılmış yazıları, bildirileri bir araya getirdiği söylenebilir. Elinizdeki bu eser ise çoğunluğunu Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Göç Araştırmaları Anabilim Dalı’nda göç ve din eksenli dersler veren öğretim üyelerinin münhasıran bu çalışma için kaleme aldıkları araştırmalarını ilk kez bir araya getirmesi açısından oldukça kapsamlı olduğu kadar aynı zamanda Göç ve Din ilişkisi bağlamında göç yazınında önemli bir boşluğu doldurma noktasında oldukça işlevsel olacağı söylenebilir. Eserin ortaya çıkmasına katkı sağlayan bölüm yazarlarına teşekkürü bir borç bilir ve bu eserin gözden geçirilmiş ikinci baskısını alan içi ve alan dışı okuyucuların istifadesine sunmaktan mutluluk duyarız.

EDİTÖRLER

Göç yolunda hayatını kaybedenlerin anısına

GÖÇMEN AĞIDI

Yüreğim iki parça
Gidem mi? Kalam mı?
Eşikteki ayak beşikteki bebek benim mi?
Şu elimdeki göçebe buzdan kalp benim mi?
Neyim sahi göçer konar, konargöçer,
Donar mıyım?
Sahi niçin göçüyorum?
Kalmak varken çocukluğumda, yokluğunda,
Değerli bildiğim tüm inançların ortasında.
Yerler ıslak,
son yağmurları ıslatıyor memleketimin kokusunu nakşetmek için,
Eşyalar bir odaya
Hatıralar bir soğuk kalbe kilitleniyor,
Belki yokluğunda bir giren olur diye,
Tüm tahta panjurlar kontrol ediliyor.
Acı bir ses duyuluyor,
Ayrılık vakti geldi.
Soluk renkli bavullar ellere verildi.
Boy boy derin gözlerle baktın evine, ömrüne
Sonra çıktın bilinmeyen umut yolculuğuna
Göçebe artık adın
Kanunda var sadece yerin.
Sular serin, çilen derin ey göç eden,
Sana sallanan tüm ellerden yücesin,
Göç eden biri varsa
O sen değil,
Senin ağzına hiç koyamadığın lokmandır bilesin.

Ey göç edenler,
Göçü kaderi bilenler,
Yaratılırken bir, göç ederken ayrılanlar,
Tüm inançların odağında insan olanlar,
Maneviyatını göçerek de taşıyan,
İnsana insanca bakılmalı diyenler...

Göçün, göç edenin sahibi kim?
Sınırlar mı? Ülkeler mi? Dinler mi?
Şimdi yanık bir göç türküsü söylesem,
İnsanlığın göçüne yürek verenler dinler mi?

Uzak diyarlardan bir göçmen sesi gelir,
Bir bot yanaşır bilinmez ülkenin kıyısına,
Adını ellerin koyduğu bir göçmen iner,
İnancın, ilkenin, erdemin ve dinin merkezine...

Haydi insanlık! Kuşan,
Aklın, duygunun, inancın değer gömleğini giy,
Eline vicdandan bir örtü al.
Bakarsın ülkenin bir sınırında,
Amansız yağmura yakalanmış,
Göçmen bir insanlığa korunak olursun.

Yalçın ÇETİN, 27.11.2020

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	3
ÖNSÖZ	5
GÖÇMEN AĞIDI	9
GİRİŞ	17

GÖÇ VE METODOLOJİ

1. BÖLÜM

GÖÇ ÇALIŞMALARINDA YÖNTEM VE DİN

Giriş	25
1. Göç Çalışmalarına Metodolojik Bir Bakış	26
2. Göç Çalışmalarında Din	28
3. Göç Araştırmaları ve İdeolojik Yönelim	30
4. Göç ve Din İlişkisi Eksenli Konular	32
Sonuç ve Öneriler	34
İleri Okuma Önerileri	35
Kaynakça	35

2. BÖLÜM

GÖÇ FELSEFESİ

Giriş	39
1. Göç Gerçeğini Anlamaya Yönelik Yaklaşımlar	40
1.1. Nedene Dayalı Yaklaşım	40
1.2. Sonuca Dayalı Yaklaşım	40
1.3. Göçün Kendisine Dayalı Yaklaşım	41
1.4. Karma Yaklaşım	41
2. Göç Felsefesinin Temel Amaçları	42
3. Göç Felsefesinin Konusu	43
3.1. Göç Felsefesinin Kavramsal Çerçevesi	43
3.2. Göç ve Felsefe İlişkisi	44
3.3. Göç Felsefesinin Temel Soruları	45
4. Göç Felsefesinin Temel Yaklaşımı	46
4.1. Sorun-Fırsat Olarak Göç	46
4.2. Süreç-Sonuç Olarak Göç	47
4.3. Özgürlük-Güvenlik Açısından Göç	47

4.4. Göç Teorileri, Çeşitliliği ve Nedenleri Sorunu	48
Sonuç ve Öneriler	53
İleri Okuma Önerileri	55
Kaynakça	55

3. BÖLÜM GÖÇ ETİĞİ

Giriş	59
1. Göç Etiğinin Konusu	60
2. Göç Etiğinin Kavramsal ve Kuramsal Çerçevesi	61
3. Göç ve Etik İlişkisi Nerede Başlar? Nerede Biter?	63
4. Göç Etiğinin Temel Soruları	65
5. Göç ve Göçmen Politikalarında Etik İlkelerin Tespiti	66
Sonuç ve Öneriler	66
İleri Okuma Önerileri	69
Kaynakça	69

4. BÖLÜM TÜRKÇE GÖÇ YAZINI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Giriş	71
1. Göç Olgusu	72
2. Türkiye’de Göç ve Göç Yazını	73
3. Yöntem	75
4. Bulgular ve Analizler	76
4.1. Eserlerin Türleri	76
4.2. Eserlerin Yazarları	77
4.3. Eserlerin Yayın Yılları	79
4.4. Eserlerin Konuları	80
4.5. Metodolojik Açıdan Eserler	82
Sonuç	83
İleri Okuma Önerileri	84
Kaynakça	84

YAHUDİLİK VE HRİSTİYANLIK'TA GÖÇ

5. BÖLÜM

İSRAİL'E GERİ DÖNÜŞ GÖÇÜNE ETKİ EDEN DİNİ FAKTÖRLER: ALİYA VE GİYYUR

Giriş	89
1. Kutsal Metinlerde Göç	92
1.1. Aliya (עלייה)	94
1.2. Giyyur (גיור)	96
2. Kim Yahudidir? Sorunu	97
3. Ortaya Çıkan Sorunlar	100
3.1 Evlilik ve Boşanma İşlemleri Hususunda Ortaya Çıkan Sorunlar ...	101
3.2 Ordu Hizmeti Kapsamında Ortaya Çıkan Sorunlar	102
Değerlendirme	102
İleri Okuma Önerileri	105
Kaynakça	105

6. BÖLÜM

HRİSTİYANLIK VE GÖÇ

Giriş	109
1. Göç ve Kitab-ı Mukaddes	110
2. İncillere Göre Göçmen İsa	112
3. Pavlus'un Misyonerlik Faaliyetleri ve Göç	119
Değerlendirme	122
İleri Okuma Önerileri	124
Kaynakça	124

İSLAM'DA GÖÇ: ERKEN DÖNEM

7. BÖLÜM

KUR'ÂNÎ PERSPEKTİFTEN GÖÇ OLGUSU

Giriş	129
1. Kur'ân'da Medine'ye Hicret Öncesi Kavramlar	131
1.1. İhrâc	131
1.2. Tahattuf	135
1.3. İstifzâz	136
2. Kur'ân'da Hicret ve Mahiyeti	138
2.1. Hicretin Tanımı ve Kullanımı	138

2.2. Hicretin Değeri	139
3. Kur'ân'da Hicret Sonrası Kavramlar	140
3.1. Sadd	140
3.2. İnfizâz	141
Sonuç	142
İleri Okuma Önerisi	144
Kaynakça	144

8. BÖLÜM HADİSLERDE GÖÇ OLGUSU

Giriş	147
1. Hicret Kavramı ve Tarihte Göçler	149
1.1. Muhacir	150
1.2. Ensar	151
1.3. Sabikun	151
1.4. Darülislam	151
2. Hadislerde Göç Kavramı	152
2.1. Hicretin "Allah'ın Yasakladığı Kötülük/Haramlar/ Günahları Terk Etmek" Anlamında Kullanılması	153
2.2. Hicretin Mekke'den Medine'ye Göç Anlamında Kullanılması	154
Sonuç	157
İleri Okuma Önerileri	158
Kaynakça	158

9. BÖLÜM İSLAM HUKUKUNA GÖRE HİCRET/GÖÇ

Giriş	161
1. Göç	162
2. Hicretin Göç Türlerine Göre Değerlendirilmesi	162
2.1. İç veya Dış Göç	162
2.2. Yasal Durumuna Göre Göç	163
2.3. İsteğe Bağlı Olup Olmamasına Göre Göç	163
2.4. Devamlılık Durumuna Göre Göç	163
2.5. Büyüklüğüne Göre Göç	163
2.6. Dini Gerekçeyle Göç: Hicret	163
2.7. İnsan Onurunu Tehdit Eden Olaylar ve Göç	164
3. Hicret	165
3.1. Hicret Çeşitleri	165

3.2. Hicret'in Hükümü	166
3.3. İslam Ülkesinden Başka Bir İslam Ülkesine Hicret/Göç	169
3.4. İslam Ülkesinden Müslüman Olmayan Ülkelere Hicret/Göç	169
Sonuç	171
İleri Okuma Önerileri	173
Kaynakça	173

İSLAM'DA GÖÇ: GEÇ DÖNEM

10. BÖLÜM

TASAVVUFTA MÂNEVÎ GÖÇ

Giriş	179
1. Hicretin Tarihsel Boyutu	179
1.1. Tasavvufta Göç	180
1.2. Bedensel Yolculukla İlgili Bazı Mutasavvıfların Görüşleri	181
2. Seyr-i Sülûk	182
2.1. Seyr-i Sülûkün Menzileleri	182
2.2. Seyr-i Sülûk'ün Bazı Esasları	183
3. Sâliklerin Kısımları	184
3.1. İslam'daki İnanç Esasları, Teklifi Hükümler ve Sorumluluklar	184
3.2. Mürşid-i Kâmil	185
3.3. Aşk	186
4. Tayy-i Mekân ve Tayy-i Zaman	186
Sonuç	188
İleri Okuma Önerisi	189
Kaynakça	189

11. BÖLÜM

TÜRK-İSLAM EDEBİYATINDA GÖÇ

Giriş	191
1. Edebiyatta Göç	192
2. Türk Edebiyatında Göç	197
2.1. Halk Edebiyatında Göç	197
2.2. Türk İslam edebiyatında Göç	198
2.3. Tasavvuf Edebiyatında Göç	199
3. Türk Çocuk Edebiyatında Göç	201
Sonuç	203
İleri Okuma Önerileri	205
Kaynakça	205

8. BÖLÜM

HADİSLERDE GÖÇ OLGUSU *

The Phenomenon of Migration in the Hadiths

Recep BİLGİN **

Giriş

Dünya üzerindeki şüphesiz sosyolojik hareketlenmelerin en güçlülerinden biri göçtür. Derin bir maziye sahip olan göç, çeşitli kriterlere göre sınıflandırılmış ve birçok bilimin alanına giren bir olgu olmuştur. Dolayısıyla bu kavram birçok alt başlık halinde incelenebilir. Çünkü her göç aynı sebepten kaynaklanmamakta, birbirinden farklı sebeplere dayanmaktadır (Ekici-Tuncel, 2015: 9-22). Konunun önemine binaen, göç içerikli birçok eser de kaleme alınmıştır (Sarıkaya, 2018: 235-252). Bu bağlamda çalışmada İslam dininin asıl kaynaklarından birisi olan hadislerde göç olgusu ele alınarak değerlendirilecektir.

Tarihin bütün dönemlerinde insanlar, buldukları mekândan; geçim şartları, ilim, ticaret, doğal afet ve felaketler, inanç, savaş vb. sebeplerle göç etmişlerdir (Sariteke vd. 2018: 388). Son yıllarda ülkemizi yakından ilgilendiren meselelerden biri de Suriye başta olmak üzere komşu ülkelerin bir kısmında meydana gelen iç çatışma/savaşlarla yaşanan göç sorunudur. Bu durum milyonlarca çaresiz, öksüz, dul ve yetim ortaya çıkarmıştır. Neticede bu insanlar kendi vatanlarından başka mekânlara göç ederek hayata tutunmaya çalışmaktadır. Tabidir ki bu yolda çeşitli engellerle karşılaşmakta ve bir kısmı hedefine ulaşmadan yolda alıkonulmakta, büyük acılar yaşamakta veya canlarını vermektedir. Muhacir/göçmenlerin bu durumunun çözülmesi ve onlara da insanca yaşam alanı oluşturulması bütün insanlığın görevidir.

* Bu çalışmanın iThenticate raporu %18'dir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, recepbilgin69@hotmail.com; Orcid: 0000-0002-2858-3039.

Göç; bir insanın veya insan gruplarının uluslararası bir sınırı geçmesi veya kendi devleti içinde bir yerden başka bir yere taşınması olarak tanımlanmaktadır (Perruchoud ve Redpath, 2013: 36). Göç olgusunda temel perspektifte iki zıt yön göze çarpmaktadır. Bunlar, kişilerin gönüllülük esasına bağlı olarak gerçekleştiği gibi çeşitli kurum veya kuruluş hatta devlet eliyle de gerçekleşebilir. Tabii olarak göç sonucunda da birçok değişim meydana gelmektedir. İnsanların ilim, ticaret ve çeşitli imkânlar için göç etmesi olumlu; afet, savaş, iç karışıklıklar vb. durumlar için göç etmeleri ise olumsuz yönünü yansıtmaktadır. Göç eden insanlar da gittikleri yerden etkilenebildikleri gibi o yeri etkileyebilmektedirler. Kısaca bu durum, dönüşüm veya etkileşim olarak da değerlendirilebilir (Gürkan, 2006: 5-8).

Zorunlu göç ise birtakım zorlamalardan kaynaklanan (ilk Müslümanların Habeşistan ve Medine'ye göçleri gibi) göçtür (Aydın, 2015: 104). Zorlamalarda en temel güç, sosyal yapıdır (Yalçın, 2004: 14) ve bunun sonucunda toplum tarafından insanlara baskı uygulanmaktadır. Buna göçe tabi tutulma/tehcir/sürgün de denilebilir (Sağır, 2012: 30-34).

İslam tarihinde takvim başlangıcı olarak da kabul edilen hicret/göç, farklı boyutlarıyla ayet ve hadislerde yer almaktadır. Hicret olayı; hicret öncesi-esnası-sonrası şeklinde incelenip değerlendirilebilir (Sarıkaya, 2008: 235-252). Göç öncesi Müslümanların Mekke'de günlük yaşamda, toplum içindeki durumları onlar için göçün zorunlu hale geldiğini göstermektedir. Hatta bu aşamada Kur'an, hicret etmesi gerektiği halde geçerli/mantıklı bir mazereti olmadan hicret etmeyenleri şiddetle kınar ve sonlarının hüsrana olacağını beyan eder. Ayrıca müminlere, böyle kişilerle ilişkilerini kesmelerini de emreder (Enfal 8/72). Hz. Peygamber de iman etmek isteyenlerden hicret etmek üzere biat/bey'at (İslam'da yönetici ile yönetilenler arasında gerçekleşen bağlılık akdi) etmelerini istemiştir (Kallek, 1992: VI, 120-124). Ayrıca Medine'ye hicret eden Müslümanların belli bir döneme kadar oradan ayrılıp başka yerlere yerleşmelerine sıcak bakmamış ve onlara "*Allahım, ahabımı hicrette kararlı kıl, toplukları üzere geriye döndürme*" (Müslim, "Vasiyye", 5) şeklinde dua da etmiştir. Bu durum, İslam davası için Medine'ye hicret ve muhacirlerin önemini göstermektedir (Aydın, 2015: 108).

Allah Teâla Müslümanlara; inançlarını inkâra zorlanmaları, Allah yolunda işkence/zulme uğramaları ve yurtlarından sürülmek istenmeleri sebebiyle hicret etmelerini tavsiye/emretmiş, (Al-i İmran 3/195; Haşr 59/8) onları psikolojik olarak hicrete hazır hale getirmiş ve göçe teşvik etmiştir. Hicret görevini yerine getiren bu Müslümanların; gerçek mümin vasfını kazandıklarını ve Allah'ın rızasına erenlerden olduklarını da bildirmiştir (Enfal 8/74; Tevbe 9/100).

Göç esnasında ise psiko-sosyal bir hal oluşumu görülebilir. Belli bir zorunluluktan dolayı yola çıkan insanın aklında ayrıldığı ve varacağı yer ayrı bir düşünce konusudur. Nitekim Hz. Peygamber de Mekke'den ayrılırken;

"Ne güzel bir şehirsin, bana ne kadar da sevimli geliyorsun. Eğer milletim beni senden çıkarmasaydı senden başka bir yeri vatan tutmaz, yuva kurmazdım." (Tirmizi, "Menakıb", 68) buyurarak Mekke'ye olan özlemini dile getirmiştir. Göç sonrasında varılan yer artık yeni bir yurt olmuştur. Hicret, İslam medeniyetinin oluşmasında ana basamağı oluşturur. Her göçün bir süreci vardır ve hiçbir olay sebepsiz olarak kendi başına ortaya çıkmamıştır. Kur'an'da, göç edecekler için duygu yoğunluğuna kapılmamaları için moral verilerek dünyanın genişliği, varılacak yerin güzelliği, göç eden Müslümanların Allah'ın yanında derecelerinin üstünlüğü, kendilerini güçsüz ve yardıma muhtaç hissettiklerinde yardımın gönderileceği ve hicret esnasında ölenlere büyük bir mükâfat verileceği belirtilir (Nisa 4/97; Tevbe 9/20-22; Nisa 4/100; Enfal 8/26; Zümer 39/10) ve onların psikolojik yönden desteklenmesi ve kaygılarının giderilmesi hedeflenir (Sarıkaya, 2018: 235-252). Hicret edenlerin yeryüzünde güzel bir biçimde yurtlandırılacağından, onları barındıranların birbirinin dostları olduğundan, hicret etmeyenler hicret edinceye kadar hicret edenlerle aralarında bir dostluktan bahsedilemeyeceğinden, fey (İslam devletinin gayri müslim tebaadan aldığı cizye, haraç ve ticaret mallarının vergileri, Fayda, 1995: XII, 511) olarak elde edilen gelirlerin, muhacirlerin hakkı olduğundan, hicret edenleri karşılayan ensarın hicret yurdunu hazırladıklarından ve muhacirlere karşı sevgi duyduklarından, onlara yaptıkları yardımlardan dolayı herhangi bir karşılık beklemediklerinden, ihtiyaç halinde muhacirleri kendilerine tercih ettiklerinden, yerli halka, hicret edenlerin artık onlardan biri olduğundan ve zengin olanların muhacirlere karşı affedici, hoşgörülü ve yardımsever olmaları hususundan, kadınların çevrilmemesi ve onların imanından emin olunduktan sonra usulünce nikâhlanılması ve ortalıkta bırakılmaması gerektiğinden bahseder (Enfal 8/75; Tevbe 9/100; Nahl 16/41; Nur 24/22; Haşr 59/9; Mümtehine 60/10) ve göç etmek zorunda kalan Müslümanların, gittikleri yerde aile ve ekonomi gibi temel meselelere sağlıklı bir şekilde uyum sağlayacağına da işaret eder.

1. Hicret Kavramı ve Tarihte Göçler

Çalışmamızın ana eksenini oluşturan hicret; "حجر / hcr" kök harflerinden türemiş bir kelimedir. Mazi (hecera), muzari (yehcuru) ve mastarı (hicran/hicranen) şeklinde olan bu kelime "ilgisini kesti" anlamında olup, isim formu el-hicratü/الهجرة şeklinde ve "onu terk ettim, ondan ilişki kestim" gibi anlamlara gelir. Hecera "هجر" kökünden türeyen kelimeler hadis-i şerifte küskünlük/küs durmak anlamında da kullanılmıştır.

Enes b. Malik'ten gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Sizler kendi aranızda birbirinizden nefret etmeyin, birbirinize karşı haset de etmeyin ve birbirinize sırtlarınızı da çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları, kardeş

olunuz. Bir Müslümanın diğer Müslüman kardeşiyle üç günden fazla dargın olarak kalması helal değildir!" (Buhari, "Edeb", 62).

Ebu Eyyub (r.a)'un Hz. Peygamber'den naklettiği hadise göre şöyle buyurulmuştur: "Bir Müslümanın diğer Müslüman kardeşiyle üç günden fazla dargın bir şekilde durması ve karşılaştıkları vakit birbirlerinden yüzlerini çevirmeleri helal değildir. Aralarında en hayırlısı selamı önce verendir." (Buhari, "İsti'zan", 9). Ezheri; "Araplar'a göre hicret, bedevilerin çölleri terk edip şehirlere göç etmesidir" der (Zebidi, 1965: 14/396; İsfahani, 1992: 536-537; İbn Manzur, 1994: 5/550-557; Firuzabadi, 1998: 495). Allah için aşiretlerini terk edip onlarla bağı koparıp hicret ettikleri için, göç edenlerle ilgili "hicret" kelimesi kullanılır (Ferahidi, 2003: 4/492). Hicret; "insanın herhangi bir şeyden bedenen, kalben veya lisanen ayrılması" anlamına da gelir. Terim olarak ise; Hz. Peygamber ve sahabilerin İslam'ın emir ve yasaklarını gereği gibi yaşamak, diğer insanlara Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ etmek ve işkencelerden kurtulmak amacıyla 622 yılında Mekke'den Medine'ye yapmış oldukları göçe denir. Hicret ayrıca İslam dininin yasaklamış olduğu şirk, gıybet, cimrilik, isyan, dedikodu, münafıklık ve haset gibi tüm kötü huyları bırakarak Hz Muhammed'in ahlakını örnek alma anlamına da gelir (Önkal, 1998: XVII, 458; Serinsu, vd., 2009: 136). Müslümanlar; müşriklerin maddi ve manevi baskı ve zulümleri karşısında namus, mal, can ve din emniyetlerini kaybetmeleri sonucunda, insanca bir hayat sürmek ve dinlerinin gereğini yapabilmek amacıyla göç etmişlerdir.

Literatürde hicretle ilgili tespit edebildiğimiz bazı kavramları açıklamada fayda vardır. Bu kavramlar şunlardır:

1.1. Muhacir

Hicret eden/göç eden, yerleşmek üzere vatanından başka yerlere giden anlamına gelir. Terim olarak ise; Hz. Peygamber döneminde 622 yılında İslam dinini yaşamak, Mekkeli müşriklerin baskısından kurtulmak ve din, akıl, can, soy ve namus emniyetini sağlayarak, her türlü tehlikelerden korunmak amacıyla Mekke'den Medine'ye göç eden Müslümanlara denir (Önkal, 2009: 17/458; Serinsu, vd., 2009: 243). Kur'an-ı Kerim'de, Mekke'den Medine'ye göç eden Müslümanlar anlamında, muhacir ve çoğul olarak muhacirin, muhacirat kelimeleri kullanılmaktadır (Nisa 4/100; Tevbe 9/100, 117; Nur 24/22; Mümtehine 60/10). Hz. Peygamber, Abdullah b. Zeyd'den gelen bir rivayete göre; "Hicret olmasaydı benim ensardan biri olmam kaçınılmazdı. İnsanlar eğer bir dere ya da dağ yoluna gitseler, ben ensarın dâhil olduğu dere veya dağ yoluna giderdim." (Buhari, "Temenni", 9; Müslim, "Zekât", 139) buyurarak muhacirliğin önemini vurgulamıştır. Al-i İmran suresi 3/110. ayetinin tefsiri mahiyetinde olan bir kısım hadislerde de ayette geçen "insanlar için çıkarılmış kişiler" ifadesinin Mekke'den Medine'ye Allah yolunda Hz. Peygamber'le beraber hicret etmiş muhacirler olduğu ifade edilmiştir (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 96; İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, VI, 398). Bir kısım

İslam âlimleri de sahabeyi tabakalara ayırmış ve ilk sırayı muhacirlere vermişlerdir (Önkal, 2009: XVII, 461).

1.2. Ensar

Yardım edenler, koruyanlar, destekleyenler, himaye edenler gibi anlamlara gelir. İslam literatüründe; hicret sırasında Hz. Peygamber'e ve Mekke'den Medine'ye göç eden diğer Müslümanları misafir eden, onların her türlü ihtiyaçlarını gideren ve yeni bir hayat kurabilmeleri için yardımcı olan ve her şeylerini onlarla paylaşan Müslümanlar için kullanılan kavramdır (Algül, 1995: XI, 251-252; Serinsu, vd., 2009: 76). Kur'an-ı Kerim'de ensar kelimesi iki ayette (Tevbe 9/100, 117) muhacirlerle birlikte geçmekte ayrıca bazı ayetlerde Hz. Peygamber'e ve muhacirlere yaptıkları yardımlar, gösterdikleri fedakârlıklar övülmektedir (Enfal 8/72, 74; Haşr 59/9). Hadislerde de ensar; *"Ensara iyi muamelede bulunmanızı sizlere tavsiye ederim. Onlar (ensar) ki benim cemaatim, sırdaşlarım ve eminlerimdir. Kendilerine düşen sorumlulukları hakkıyla yerine getirmişlerdir. Yaptıklarının karşılığysa (bu dünyada) tam olarak ödenmiş değildir. Bundan dolayı ensarın iyi olanlarına iyi davranın; kötülük yapanları da affedin."* (Buhari, "Menakıbü'l-Ensar", 11). Diğer bir hadiste de Sehl b. Sa'd es-Said (r.a)'ın anlattığına göre; *"Resulullah ile Hendek'te beraberdik. Hz. Peygamber hendek kazıyor, bizler ise toprak taşıyorduk. O bizi gördüğünde şöyle dedi: "Allah'ım! Ahiret asıl yaşama yeridir; sen (kulların olan) ensar ve muhacire mağfiret eyle!"* (Buhari, "Rikak", 1) buyurularak muhacirler, yaptıkları iyilikler ve fedakârlıklar üzerinden övülmektedir.

1.3. Sabikun

"Sebeka / سبق" kelimesinden ism-i fail formunda gelen kelime; "birinin önüne geçmek, onu geride bırakmak" gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise; "Mekke'den Medine'ye hicret eden muhacirlerden ve Medine'de bunlara kucak açan ensardan İslam'a ilk girenler" anlamına gelmektedir (Efendioğlu, 2008: XXXV, 344-345). Tevbe suresi 9/100. ayetinde geçen "sabikun/önde gidenler kavramı üzerinde farklı yorumlar yapılmış ancak âlimlerin büyük bir kısmı burada kastedilenin, Mekke'de ilk önce iman edip Medine'ye hicret edecek olan Hz. Peygamber'e ve diğer Müslümanlara sahip çıkan ve onları koruyup kollayacaklarına söz veren Medineli ilk Müslümanlar olduğunu belirtmişlerdir (Zehebi, 2006: I, 144-145). Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre önce sahabilerin ondan bir vasiyette bulunmasını istediklerinde Resulullah'ın onlara *"Sabikunun izini takip etmelerini, onların ardında da çocuklarının izinde kalıp oradan ayrılmamalarını tavsiye etmiştir."* (Bezzar, *el-Bahrü'z-zehhar*, III, 233; Heysemi, *Mecme'u'z-zevaid*, X, 17).

1.4. Darüislam

Medine'nin eski adı Yesrib idi. Hz. Peygamber Mekke'den Yesrib'e hicret edince buranın adını "Medine" olarak değiştirmiş ve orası "darüislam"

olmuştur. Ayrıca Medine; “darülhicre” veya “darülmuhacirin” olarak da anılmaya başlanmıştır (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 248; Buhari, “Fedailü'l-Medine”, 2; İbn Mace, “Cihad”, 38; Ebu Davud, “Cihad”, 90).

İnsanlık tarihinde Hz. Âdem'den günümüze çeşitli sebep ve amaçlarla toplu veya ferdi göçler olmuştur. Hicret sadece Hz. Peygamber'in hayatında vuku bulan bir olay değildir. Ancak hicret, İslami gelenekte ya da literatüre ait bir kavram olarak karşımıza çıkar. Kur'an-ı Kerim'de, önceki peygamberler ve onlara inananların da hicret etmeye zorlandıkları, Hz. İbrahim'in; “*Doğrusu ben Rabbimin emrettiği yere hicret ediyorum*” (Ankebut 29/26) demek suretiyle hicret ettiği ayrıca Hz. Lut (Hicr 15/63-65), Hz. Şuayb (A'raf 7/88) ve Hz. Musa (Taha 20/77-79) gibi daha birçok peygamberin de hicret ettiği veya hicrete/göçe zorlandığı bildirilmiştir. Dolayısıyla hicret sadece Hz. Muhammed dönemine ait bir olay değildir ve önemli olanın nereye, neden ve hangi niyetle hicret edildiğidir.

Tarihte yaşanan göçlere örnek olarak da; Hunlar'ın Orhun bölgesinden Güney Kazakistan bozkırlarına, Ak Hunlar'ın (Eftalitler) Afganistan ve Kuzey Hindistan bölgelerine, Ogurlar'ın Güneybatı Sibiry'a'dan Güney Rusya'ya (Akçora, 1996; 241-246), Müslümanların Mekke'den Habeşistan ve Medine'ye, Yahudiler'in İspanya'dan Osmanlı Devleti'nin topraklarına, Kafkas, Yunanistan, Irak, Bosna, Kosova ve Suriye'den Türkiye'ye göçler verilebilir.¹

2. Hadislerde Göç Kavramı

Hadislerde göç kavramına geçmeden önce Kur'an-ı Kerim'de geçen hicret kavramı hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır. Hicret kavramı, “hecere / هجر” ve türevleri şeklinde 31 yerde geçer. Bunlardan yedisinde; terk etmek, vazgeçmek ve boykot etmek anlamında (Nisa 4/34; Meryem 19/46; Mü'minun 23/67; Furkan 25/30; Müzzemmil 73/10; Müddessir 74/5), 24 yerde de göç etmek anlamında kullanılmıştır (Al-i İmran 3/195; Nisa 4/100; Enfal 8/72; Tevbe 9/19; Sıcak ve Çalışkan, 2018: 483-514). Ayrıca Müslümanların çeşitli bela ve musibetlerle sınanacağı ve bunların birer imtihan olduğu vurgulanarak teselli ve şuur verilmektedir (Bakara 2/155, 157; Sıcak, 2018: 45). Hz. Peygamber; “*Öncelikle peygamberler, ardından onların peşinden (dünya hayatında) yaşantı bakımından peygambere yakın olanlar... Kişi dindarlığı nispetince yıpratıcı sınavlara tabi tutulur. Dininde istikamet üzere dimdik ise imtihanı ağırlaştırılır. Dininde tembel ise dindarlığı nispetinde imtihana tabi tutulur. İmtihan, kulun peşini bırakmaz; en sonunda ise kul tabi tutulduğu*

¹ T.C Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, “Göç Tarihi”, <https://www.goc.gov.tr/goc-tarihi> Erişim: 30.04.2020.

imtihanlarla günah bitene kadar günahlarından arınmış olur.” buyurmaktadır. (Tirmizi, “Zühd”, 10).

Hicret sadece bedenle gerçekleşen bir işlem olmayıp, kalbi Allah dışındaki şeylerden ayırıp O'na yönelmek anlamına da gelir. Kur'an bu duruma “Allah'a hicret” veya “Allah yolunda hicret” demekte ve “Allah yolunda hicret edenlerin yeryüzünde birçok güzel yer ve bolluğa (imkâna) kavuşacağını müjdelemektedir.” (Nisa 4/100). Konu ile ilgili Ankebut suresi 29/26. ayette; *“Bunun üzerine Lut ona iman etti. (İbrahim) “Artık ben rabbime göç edeceğim. Şüphesiz O güçlüdür, hikmet sahibidir” dedi.”* buyurulmuş ve hicret; terk etmek ve vazgeçmek/göç etmek gibi iki farklı anlamda kullanılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de farklı anlamlarda kullanılan göç/hicret kavramı hadislerde ise “Allah'ın yasakladığı kötülükleri/haramları/günahları terk etmek” anlamında kullanıldığı gibi genellikle Mekke'den Medine'ye hicret/göç anlamında kullanılmıştır.

2.1. Hicretin “Allah'ın Yasakladığı Kötülük/Haramlar/Günahları Terk Etmek” Anlamında Kullanılması

Hicret sadece bir yerden başka bir yere göç değildir. Hicret; adanmışlık ruhuyla beraber doğru arayışın kemalidir. Kendini sadece Allah'a has kılarak çaba sarf etmek ve bununla beraber günahlardan da Allah'a sığınmaktır. Abdullah b. Amr b. As'dan (r.a) rivayet edildiğine göre Nebi şöyle buyurmuştur: *“Hicret iki özellik barındırır: İlki, günahları terk eylemek; diğeri ise Allah ve resulüne hicret etmektir. Hicret, töbelerin kabul olduğu sürece devam eder. Töbe de güneşin batıdan doğacağı vakte kadar kabul olunur. Güneş batıdan doğduğu vakit ise artık her kalp var olduğu hal üzere mühürlenir. İnsanlar ne işlemişlerse öylece kahrılır.”* (Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 192).

Hicret tek boyutlu bir kavram olarak değerlendirilmemelidir. Nitekim bunun sadece bir diyardan başka diyara dünyalık için değil ahiretlik için gerçekleştiği de malumdur. Nisa suresi 4/100. ayeti hicretin kesin olarak ahiret yurduna, fûru olarak da dünya yurduna doğru olacağını göstermektedir. Bununla beraber bir hadis-i şerife göre hicret; *“Kâfirlerle savaş devam ettiği sürece devam edecektir.”* (Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 270; Nesai, “Bey'at”, 15). Dolayısıyla günümüz şartlarında bu hadis bağlamından hareketle Allah rızası için yapılan her göç, hicret olarak değerlendirilebilir.

Hicretin amaçlarından biri olan *“günahları terk etmek”* (Buhari, “İman” 4; “Rikak”, 26; Ebu Davud, “Vitr”, 12; “Cihad”, 2; Nesai, “İman”, 9) ekseninde olaya bakılırsa, günahattan kaçınmak her müminin görevidir ve bu süreç hayat boyu devam edecektir (İbn Hibban, *Sahih*, VII, 178). Bu anlamda hadis-i şeriflerde; *Hicret, gizli ve açık bütün kötülükleri terk etmen, namazı kılman, zekâti vermendir. Bunları edersen bulunmuş olduğun yerde de ölsen, sen muhacirsin.”* (Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 224; Heysemi, *Mecme'u'z-zevaid*, V, 552). *“Müslüman, elinden ve dilinden Müslümanların emin olduğu kimsedir. Muhacir ise*

Allah'ın yasakladığını bırakıp terk edendir." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 114; Ebu Davud, "Cihad", 4; "Vitr", 11) buyurulmaktadır. Bu da gösteriyor ki ilk olarak yapılacak iş her türlü kötülüğü terk etmektir.

Hicrette asıl olan, olaya fiziken başlayıp ruhen bitirmektir. Başka bir deyişle asıla varmak için fer'lerden hareket etmek ve asıla doğru yönelmektir. Hicretin amacı hâsıl olmazsa buna hicret de denilmez. Meşhur hale gelen niyet hadisinde; *"Eğer kişinin hicretteki niyeti Allah ve resulünün emirlerine tabi olmak ise onun hicreti Allah ve resulünerdir. Yok, eğer kişinin niyeti dünyada elde etmek isteği bir şeye veya nikâhlanmak istediği bir kadına doğruysa onun hicreti de niyet ettiğişinedir."* (Buhari, "Bed'ü'l-vahy", 1; "İman", 41; Müslim, "İmare", 155; Ebu Davud, "Talak", 11; Nesai, "Taharet", 59; İbn Mace, "Zühd", 26) buyurulmuştur.

Hicret sadece tarihi bir olay olarak nitelendirilmemeli, hayatın her anında gerçek manada anlaşılmalı ve her adımda hissedilmelidir. Çünkü hicret vuslata ermek (Allah'a kavuşmak), yanlış işlere karşı bir tövbe ve bu yanlışlardan kaçıp terk ederek doğruya sığınmaktır. Hz. Peygamber'den gelen bir rivayette hicretin tövbeyle ilişkilendirilmesi ve bunun da kıyamet vaktine kadar devam etmesi (Ebu Davud, "Cihad", 2; Darimi, "Siyer", 70), hicrete daha kapsamlı bir açıdan bakmamızı gerektirir. Muhacir; Allah'ın men ettiği günah ve kötülükleri terk edendir ve bu nedenle mümin her anında hicret halindedir (Nesai, "Bey'at", 15).

2.2. Hicretin Mekke'den Medine'ye Göç Anlamında Kullanılması

Hz. Peygamber'in hicret politikasına bakıldığında onun dönem dönem farklı uygulamalarda bulunduğu görülür. Örneğin hicretin ilk yıllarında Müslüman olan herkesin Medine'ye hicret etmesi gerektiğini belirtmiş daha sonraları bu hükmü gevşeterek hicreti, isteğe bağlı hale getirmiştir. İslam dini Müslümanların dinin emir ve yasaklarını rahatlıkla yerine getirebildiği bir ortamda ve güvenlik içinde yaşamalarına büyük önem vermiştir. Medine'de İslam devleti kurulduktan sonra müşrik olan Has'am kabilesine yapılan baskında Müslüman oldukları bilinmediği için öldürülen bir kısım Müslümanın durumuna tepki gösteren (Uraler, 2019: 64) Hz. Peygamber; *"Müşrikler arasında yaşamaya devam eden her Müslümandan uzak olduğunu"* (Tirmizi, "Siyer", 42; Ebu Davud, "Cihad", 95; Nesai, "Kasame", 27) belirterek daha sonra vuku bulacak benzer durumlara karşı uyarıda bulunmuştur. *"Kim müşrikler içinde ikamet ederse zimmetten/güvenceden uzak kalır"* (Beyhaki, *Şuabü'l-İman*, 12/10) ve *"Allah'a şirk koşan müşriklerle beraber oturmayın, onlara bulaşmayın, kim onlarla birlikte oturur veya onlara bulaşırsa o da onlar gibi olur."* buyurarak (Tirmizi, "Siyer", 42) Müslümanların baskılara maruz kaldıkları takdirde gayri müslimlerle beraber yaşamalarının yasaklandığı ve hicretin gerekliliği vurgulamıştır.

Resulullah, bir seriyyenin veya ordunun başında gönderdiği komutanına ve beraberindeki askerlere Müslümanlar hakkında iyiliği ve hayrı tavsiye ederek şöyle dediği rivayet edilir:

“Müşriklerle karşı karşıya geldiğinizde onların şu üç durumdan birini seçmelerini iste ve bu seçeneklerden hangisini kabul ederlerse bu durumu kabul ederek onlardan elini çek: Onları İslam'a davet et; eğer sana katılırlarsa bunu kabul et ve onları kendi yurtlarından darülmuhacirine (Medine'ye) göç etmeye davet et. Bunu yaparlarsa muhacirlerin lehine ve aleyhine olan hükümlerin onların da lehine ve aleyhine olacağını bildir. Eğer kendi yurtlarını tercih ederlerse Müslüman olan bedevi Arapların sınıfına girerler ve kendilerine Müslümanlara uygulanan hükümler tatbik edilir. Müslümanlarla beraber cihad etmezlerse fey ve ganimetten hisse alamazlar. Eğer İslam'a girmeyi reddederlerse onları cizye vermeye çağır, icabet ettikleri vakit bunu kabul et ve kendilerinden elini çek. Eğer bundan da yüz çevirirlerse Allah'a güven ve onlarla harp et.” (İbn Mace, “Cihad”, 38; Ebu Davud, “Cihad”, 90; Tirmizi, “Siyer”, 48).

Hz. Peygamber hicretten bir müddet sonra politikasını değiştirmiş ve hicretin sona erdiğini belirterek Müslümanlardan cihad üzere biat almıştır. Bu hususla ilgili olarak şu olay örnek verilebilir: *“Fetih zamanında Ya'la b. Ümeyye, babası Ümeyye'yi Hz. Peygamber'e getirerek, “Ey Allah'ın resulü! Hicret üzere babama biatte bulun” deyince Hz. Peygamber, “Onunla biatı cihad üzere bulunurum, hicret ise artık bitti”* cevabını vermiştir. (Nesai, “Bey'at”, 9).

İslam tarihinde büyük bir yankı uyandıran hicret, zamanın şartlarına göre gerçekleşmiş sosyal bir olaydır. Muhacirler için bir yanda mal-mülk, yurt/memleket diğer yanda ise Allah ve resulünün rızası yer almaktadır. Bunun karşısında Allah elbette hicret edenleri/muhacirleri mahzun bırakmamış ve ecirlerini bu dünyada vermiş öbür dünyada da verecektir. Hz. Peygamber'in; *“Bana iman edip Müslüman olan ve hicret edene cennetin kıyılarından ve ortasından birer mesken verileceğine ben kefilim. Ve yine, bana inanıp Müslüman olan ve Allah yolunda cihat edene de cennetin kıyılarından, ortasından ve en üst derecesinden birer mesken verileceğine ben kefilim. Kim böyle yaparsa elde etmedik bir hayır, kaçınmadık bir şer de bırakmamış olur. Nerede ölürse ölsün fark etmez.”* (Nesai, “Cihad”, 19) buyurması hicret olayının önemine dikkat çekmektedir. Olaya bu açıdan baktığımızda dünya metası mal-mülkün yanında insanın sevdiklerinden ayrı yaşaması da kolay kabullenilecek bir durum değildir. Bunun yanında *hicretin Mekke'nin fethinden sonra olmayacağına* (Buhari, “Cihad”, 1) dair sınırlandırma da hicretin değerini ayrıca ortaya koymaktadır.

Hicret, Hz. Peygamber'in hadislerinde, “hicret sevabı” şeklinde de yer bulmuştur. “Ebu Musa'dan gelen rivayete göre, Hz. Peygamber; (Habeşistan'a hicret eden Müslümanlar hakkında); *“Ey gemi topluluğu! Sizin için iki hicret (sevabı) vardır.”* (Buhari, “Menakibü'l-ensar”, 37) buyurmuştur. Bunun yanında *“Hz. Ömer'in Esmâ'ya (r.anha) hicret gibi hassas bir konuda*

çektikleri çeşitli sıkıntılar karşılığında söyledikleri ağrıya gitmişti. Esmâ (r.anha) durumu Allah resulüne anlatmak üzere hemen onun yanına gitmiş ve Hz. Peygamber'in cevabı Esmâ'nın yüreğine su serpmiştir: "O, bana sizden daha layık ve yakın değildir. O ve onunla birlikte hicret eden arkadaşları için bir hicret sevabı vardır." (Müslim, "Fedailü's-sahabe", 169) şeklindeki ifadeleri hicrete dair ayrı bir derecelendirmeyi göstermektedir.

Hicret emri verildiğinde (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 248; Buhari, "Fedailü'l-Medine", 2), canlarını ve mallarını hiçe sayan Müslümanlar, gittikleri yerde uhuvvetin/kardeşliğin/diğerkâmlığın görülmemiş şekline mazhar olmuşlardır. Hz. Peygamber, kardeşlerine kucak açan ensarı övmüş ve değerlerini ortaya koymuştur. Hatta Akabe biatında Ensar'ın Hz. Peygamber'in kendi aralarından ayrılıp gideceği şeklindeki endişelerine cevaben: "Ey Ensar! Öyle bir şey yapmaktan Allah'a iltica ederim. Ben sizin diyarınıza hicret ettim. Hayatım da ölümüm de sizinledir." (Müslim, "Cihad ve Siyer", 86). "Ey Ensar ahalisi!" diye söze başlamış ve "Ben Allah'ın kulu ve resulüyüm, Allah'a ve size hicret ettim. Hayatım da ölümüm de sizinle olacak!" buyurarak onların endişelerini gidermişti (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 538; Müslim, "Cihad ve Siyer", 84; Beyhaki, *es-Sünenü'l-kübra*, IX, 193).

Konu ile ilgili diğer bir kısım hadisler de şunlardır:

1. "Fetihten sonra hicret yok ancak cihad ve niyet vardır. Cihada davet edildiğinizde hemen icabet edin!" (Buhari, "Cihad", 1).
2. "Bana öyle bir hicret emri verildi ki bu diğer şehirleri yok edecektir. Oraya Yesrib derler, hâlbuki o Medine'dir. Bu şehir, demirci körüğünün demirin kirini attığı gibi kötülere teker teker dışarıya atar." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 248; Buhari, "Fedailü'l-Medine", 2).
3. "Ensar, Hz. Peygamber'e, "Hurmâlık(ımız) bizimle hicret etmiş kardeşlerimiz arasında paylaşır" dediler. Hz. Peygamber, "Hayır (olmaz)." dedi. Bunun üzerine ensar, (muhacirlere) "Hurmâlıkların işlerini siz üstlenin; biz de sizi çıkan mahsule ortak edelim." dediler. (Resulullah'ın buna onay vermesi üzerine muhacir ve ensar) "İştittik ve itaat ettik" dediler." (Buhari, "Müzaraa", 5).
4. "Ensar Hendek gününde şöyle diyordu: "Biz, Hz. Muhammed'e şöyle biat edenlerdeniz; Yaşadığımız sürece daima cihad edeceğiz!" Hz. Peygamber onlara cevaben şöyle seslendi: "Allah'ım gerçek hayat sadece ahirettir! Sen ensar ve muhacirlere ikram et!" (Buhari, "Menakibü'l-ensar", 9).
5. "Muhacirler hicretle Medine'ye gelip şöyle dediler: "Ey Allah'ın resulü! Biz, çokça maldan böyle cömertçe veren, az maldan da yardımı böyle güzel yapanların aralarına inmiş bulduğumuz şu Medineliler'den başka bir kavmi hiç görmedik! Bize bedel işlerimizi yaptılar, hayatımızı düzene koymada yardımcı oldular. Biz sevapların hepsini onların

almasından korkuyoruz!" Resulullah onlara şu cevabı verdi: "Hayır! Onlar sizin dua ve teşekkürlerinizden hâsıl olan sevabı alacaklar." (Tirmizi, "Kıyamet", 45; Ebu Davud, "Edeb", 12).

Sonuç

Hicret kavramı hadislerde; terk etmek, vazgeçmek, boykot etmek, bulunulan mekândan başka bir mekâna göç ve "Allah'ın yasakladığı kötülükler/haramlar/günahları terk etmek gibi anlamlarda kullanılmıştır. Ayetlerde ve Hz. Peygamber'in hadislerinde hicret/göç eden Müslümanlar övülmüş ve bu dünyada çeşitli nimetlerle ahirette ise cennetin kıyılarından, ortasından ve en üst derecesinden birer ev verileceği müjdelenmiştir.

İslam dini Müslümanların güvenlik içinde yaşamalarına büyük önem vermiş baskılara maruz kaldıkları takdirde hicreti emretmiştir. Hicret; İslam tarihinde kişisel bir tercihten ziyade Allah yolunda birçok gayret ve zorluklarla yüzleşmenin adıdır. İnsanın sevgililerden vazgeçip en sevgili olan Allah ve O'nun resulü Hz. Muhammed için yaptığı ve karşılığını sadece yaratandan beklediği eşi benzeri olmayan bir adanıştır. Hayatta uğruna yaşanabilecek tek gaye olan Allah rızasının, uygulamalı olarak gerçekleştirilmesinin tebarüz etmesidir.

Hicret, tek boyutlu bir kavram olarak değerlendirilmemelidir, çünkü hicret sadece bir diyardan başka diyara göçmek değildir, hicretin ahirete bakan yönü de vardır. Hicret vesilesiyle Müslümanlar, Allah'ın dinini yaşamakla beraber birçok insan için tebliğ görevlerini de yerine getirmişlerdir. İnsanların mekânlarını değiştirmesi hicretin bir boyutu olurken diğer yandan da hicret, manevi boyutuyla günahlardan kaçmaktır. Mesele günahlardan kaçıp iyiliğe, güzelliğe kavuşmak olarak değerlendirildiğinde hicret bütün zamanlarda devam etmektedir. Çünkü günah, insanın her anında ve yanında onunla beraberdir.

İleri Okuma Önerileri

- Algül, H. (1995). "Ensar", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, XI, ss. 251-252.
- Aydın, M. (2015). Özel Bir Göç Biçimi Olarak Hicret. *Sosyoloji Divanı*, (6), 104.
- Efendioğlu, M. (2008). "Sabikun". *DİA*, TDV Yay., İstanbul, XXXV, ss. 344-345.
- Ekici, S., - G. T. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 9-22.
- Gürkan, M. (2006). *Sosyolojik Açıdan Göç ve Yasadışı Göç Hareketleri*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale.
- Önkal, A. (1998). "Hicret". *DİA*, TDV Yay., İstanbul, XVII.
- Sağır, A. (2012). *Zorunlu Göçler, Sürgünler ve Yol Hikayeleri*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sarıkaya, M. E. (2018). Kur'an'da Göç. *Journal of Analytic Divinity*, 2(1), 235-252.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, E. A. A. B. M. (2001). *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaut-Adil Mürsid-Amir Gadban, Müessesetü'r-risale.
- Algül, H. (1995). "Ensar", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, XI, 251-252.
- Aydın, M. (2015). Özel Bir Göç Biçimi Olarak Hicret. *Sosyoloji Divanı*, (6), 104.
- Beyhaki, A. B. H. (2003). *es-Sünenü'l-kebir*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata. 3. Baskı. Darü'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Bezzar, E. B. A. B. A. (1988). *el-Bahrü'z-zehhar*. nşr. Mahfuzurrahman Zeynullah, Mektebetü'l-ulum ve'l-hikem.
- Buhari, E. A. M. B. İ. (2002). *el-Camiu's-sahih*. thk. Muhammed Züheyr b. Nasır, Daru tavgî'n- necat.
- Darimi, E. M. A. B. A. (2000). *Sünenü'd-Darimi*. thk. Hüseyin Selim Esed Darani, Darü'l-muğni li'n-neşr ve't-tevzi'.
- Ebu Davud, S. B. E. (ts.). *Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, el-Mektebetü'l asriyye.
- Efendioğlu, M. (2008). "Sabikun". *DİA*, TDV Yay., İstanbul, XXXV, 344-345.
- Ekici, S., - G. T. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 9-22. <https://doi.org/10.20493/bt.71783>
- Fayda, M. (1995). "Fey", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, XII, 511.
- Ferahidi, H. B. A. (2003). *Kitabü'l-ayn*. thk. Abdülhamid Handavi, Darü'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Firuzabadi, E. M. M. B. Y. (1998). *el-Kamusü'l-muhit ve'l-kabesü'l-vasitu el-cami' lima zehebe min lügati'l-Arab şematit*. thk. Muhammed Naim el-Arkumusi, Müessesetü'r-risale.
- Gürkan, M. (2006). *Sosyolojik Açıdan Göç ve Yasadışı Göç Hareketleri*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale.

- Hakim en-Nisaburi, E. A. M. B. A. (1990). *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*. thk. Mustafa Abdülkadir Ata, Darü'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Heysemi, E. N. Ali. B. E. B. S. (1994). *Mecmeu'z-zevaid*. thk. Hüsamüddin el-Kudsi, Mektebetü'l-kudsi.
- İbn Ebi Şeybe. (1988). *el-Kitabü'l-musannef fil-ehadis vel-asar*. thk. Kemal Yusuf el-Hut, Mektebetü'r-Rüşd.
- İbn Mace, E. A. M. B. Y. (1975). *Sünenü İbn Mace*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Daru ihyai't-türasi'l-Arabi.
- İbn Manzur, E. C. M. M. (1994). *Lisanü'l-Arab*. 15 Cilt. Daru sadr.
- Kallek, C. (1992). "Biat". *DİA*, TDV Yay., İstanbul, VI, 120-124.
- Malik B. Enes, B. M. B. A. (2004). *el-Muvatta'*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zami. Müessesetü Zayid b. Sultan.
- Müslim, E. K. N. (1956). *Sahih-i Müslim*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Daru ihyai't-türasi'l-Arabi.
- Nesai, E. A. A. B. A. (1986). *Sünenü'n-Nesai*. thk. Abdülfettah Ebu Gudde. 2. Baskı, Mektebetü'l-matbuati'l-İslamiyye.
- Önkal, A. (1998). "Hicret". *DİA*, TDV Yay., İstanbul, XVII, 458.
- Perruchoud, R. ve REDPATH, J. C. (ts.). *Göç terimleri sözlüğü*. 2. Baskı. Uluslararası Göç Örgütü.
- Ragıb el-İsfahani, E. H. B. M. (1992). *el-Müfredat fi garibi'l-Kur'an*. thk. Safvan Adnan Davudi, Darü'l-kalem.
- Sağır, A. (2012). *Zorunlu Göçler, Sürgünler ve Yol Hikayeleri*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sarıkaya, M. E. (2018). Zorunlu Göç Bağlamında Kur'an'da Göç. *Journal of Analytic Divinity*, 2(1), 235-252. <https://doi.org/10.46595/jad.375112>
- Sarıteke, İsmail, Ömer Fuad Kahraman ve Abdullah Aydın (2018), Türkiye'deki Suriyeli Nüfusun Hukuki Statüsü İle İlgili Bir Analiz, *Turkish Studies Volume 13/7*, Winter 2018, p. 383-396 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13042> ISSN: 1308-2140.
- Serinsu, A. N. vd.. (2009). *Dini Terimler Sözlüğü*. ed. Ahmet Nedim Serinsu, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sıcak, A. S. ve Çalışkan, N. (2018). Kur'an'da "İhraç" Kavramı Özelinde Göç Olgusu, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(9), 483-514.
- Sıcak, A. S. (2018). Başa Çıkma Stratejileri Açısından Kur'an'da Hicret Realitesi, *Antakiyat/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 45.
- Tirmizi, E. İ. M. B. İ. (1975). *Sünen.*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, 2. Baskı. Mustafa el-Babi el-Halebi.
- Uraler, A. (2019). "Ben Müşrikler Arasında Yaşayan Her Müslümandan Uzağım" Hadisi Üzerine Bir Tetkik, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 17(2), 64.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.

Zebidi, E. M. M. B. M. B. M. (1965). *Tacü'l-arus (min cevahiri'l Kamus)*. thk. Abdüssettar Ahmed Ferrac, 40 Cilt. Matbaatü hukume.

Zehebi, E. A. Ş. M. B. (2006). *Siyeru a'lamiün-nübelâ*. Darü'l-hadis.

T.C Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "Göç Tarihi", <https://www.goc.gov.tr/goc-tarihi> (Erişim: 30.04.2020, saat: 15.02).